

PAWEŁ GARBUZIK

Funkcjonowanie osób niepełnosprawnych w świecie nowych technologii

---

Functioning of People with Disabilities in the World of New Technologies

Magister, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Pedagogiczny i Artystyczny, Instytut Edukacji Szkolnej, Zakład Wspomagania Rozwoju i Edukacji Dziecka, Polska

Streszczenie

Artykuł prezentuje szanse i zagrożenia, które we współczesnym świecie daje rozwój nowoczesnych technologii dla osób niepełnosprawnych. Przedstawia ich inkluzyjny charakter, który jest dostrzegany w uzupełniających się płaszczyznach, oraz ich ogromny potencjał w usamodzielnianiu i upodmiotowieniu osób niepełnosprawnych, ale również nową przestrzeń i poziomy wykluczenia cyfrowego.

Słowa kluczowe: edukacja, osoba niepełnosprawna, rehabilitacja, technologie, internet, relacje, społeczeństwo, wiedza, inkluzja, wykluczenie

Abstract

The article presents the opportunities and threats that the development of modern technologies for people with disabilities in contemporary candles offers. It presents their inclusiveness, which is perceived in complementary planes and their enormous potential in empowering and empowering disabled people, but also in the new space and levels of digital exclusion.

Keywords: education, disability, disabled person, technologies, internet, relationships, society, knowledge, inclusion, exclusion

---

Wstęp

„Niepełnosprawność jest zjawiskiem wieloaspektowym, wymagającym spojrzenia na nie z perspektywy zarówno strukturalnych cech społeczeństwa, jak i właściwości systemu ekonomicznego i politycznego, a także reguł organizacji społecznej i szeroko pojętej kultury w określonym czasie. Czynniki te kształtują pozycję osób niepełnosprawnych w strukturze społecznej, która skutkuje ich większym lub mniejszym wykluczeniem bądź włączeniem w główny nurt społeczeństwa” (Żuchowska-Skiba, 2016, s. 7). Nowoczesne technologie ze względu

na swoje możliwości mają szansę odegrać znaczącą rolę we włączeniu osób niepełnosprawnych do społeczeństwa na równorzędnych prawach. Kiedy we współczesnym świecie mówimy o najnowszych kierunkach edukacyjnych wykorzystujących potencjał nowoczesnych technologii, nie mamy na myśli tylko możliwości wykorzystywania coraz to lepszych i wydajniejszych komputerów czy sieci, ale również coraz to doskonalszych narzędzi w postaci oprogramowania edukacyjnego wspomagających proces edukacji, korzystania z ogromnych zasobów wiedzy w internecie czy też niezwyklej możliwości współpracy osób i instytucji oraz powstawania i promowania oddolnych inicjatyw. „Niebagatelną funkcją zastosowania nowych technologii w edukacji jest m.in. zniesienie bariery odległości. Błyskawicznie rozwijający się Internet i inne nowoczesne rozwiązania technologiczne stanowią ogromną szansę rozwijania kontaktów i lepszego funkcjonowania na poziomie międzyosobowym, grupowym i społecznym wszystkich, w tym m.in. zagrożonych wykluczeniem społecznym. Narzędzie to w dającej się przewidzieć przyszłości będzie miało coraz większe znaczenie dla dalszego rozwoju edukacji, nie tylko w sensie samego przekazywania wiedzy, lecz także formacji intelektualnej, moralno-duchowej i społeczno-obywatelskiej” (Trzaskowski, 2008).

Rozwinięcie

Ze względu na zróżnicowaną sytuację społeczną osób niepełnosprawnych na przestrzeni lat i w różnych typach społeczeństw funkcjonuje wiele sposobów, w jakie jest widziana niepełnosprawność, które wraz ze zmianami społecznymi przechodziły przekształcenia. Zasadnicza zmiana w postrzeganiu osób niepełnosprawnych nastąpiła w II poł. XX w., gdy idea budowania pełnoprawnej pozycji osób niepełnosprawnych zaczęła dominować. Niepełnosprawność nie jest już widziana w perspektywie indywidualnych dysfunkcji i deficytów, a coraz częściej analizowana jest dyskryminacja osób niepełnosprawnych oraz kwestie nierówności społecznych powodujących wykluczenie osób niepełnosprawnych z życia społecznego (Gąciarz, 2014, s. 25–26). Upředzenia i praktyki dyskryminacyjne, które są obecne w różnych społeczeństwach, wpływają na wykluczenie osób niepełnosprawnych znacznie wyraźniej niż sama niepełnosprawność fizyczna, zmysłowa czy psychiczna. Jedną z przestrzeni, w której bardzo wyraźnie zachodzą zmiany i która te zmiany wymusza, jest internet oraz inne nowoczesne technologie. Inkluzyjny charakter nowoczesnych technologii jest zauważany w dwóch wzajemnie uzupełniających się płaszczyznach: technologicznej i społecznej. W pierwszej płaszczyźnie technologie są postrzegane jako wyrównujące szanse i niwelujące bariery wynikające ze zmysłowych lub psychicznych deficytów osób niepełnosprawnych. W drugiej płaszczyźnie, „umożliwiając ominięcie ograniczeń istniejących w otoczeniu fizycznym, otwierają przed osobami niepełnosprawnymi szansę na pełny udział w życiu społecznym. Osoby

niepełnosprawne mogą w sieci realizować aktywności zbliżone do tych, jakie podejmują ludzie sprawni (o podobnym statusie społecznym i wykształceniu oraz w zbliżonym wieku) i samodzielnie wykonywać codzienne czynności, bez konieczności zmagania się z barierami uniemożliwiającymi takie działania w rzeczywistości fizycznej” (Williams, 1993, 103). Dzięki swoim możliwościom technologie ułatwiają udział osób niepełnosprawnych w budowaniu relacji i życiu społecznym na „normalnych” zasadach.

Pomimo szans i zagrożeń spowodowanych dokonującą się ciągle rewolucją technologiczną konieczne wydaje się, by sieć i technologie powinny być niezbędnym narzędziem w procesie rehabilitacji i edukacji niepełnosprawnych „rozumianej jako złożony, wieloetapowy i wielowymiarowy proces (...) odbywający się na drodze wielu profesjonalnych działań o charakterze leczniczym, psychologicznym, pedagogicznym, społecznym i zawodowym. A ostatecznym efektem tego procesu powinno być osiągnięcie najwyższego możliwego poziomu samodzielności i niezależności osoby z niepełnosprawnością, przejście z pozycji klienta na pozycję aktora – osoby produktywnej i tworzącej cenne społecznie wartości” (Masłyk, Migaczewska, 2014, s. 28).

Rozwój technologiczny daje szansę dla osób niepełnosprawnych na większy udział w rynku pracy poprzez zastosowanie elastycznych form zatrudnienia oraz pracy zdalnej, pozwalając na zniesienie znaczenia fizycznych barier, ograniczenie lub wyeliminowanie zależności osób niepełnosprawnych od instytucji opiekuńczych i pomocowych. Zatem poszukując skutecznych metod społecznej integracji osób niepełnosprawnych i zwiększenia poziomu niezależności tej grupy, muszą być brane pod uwagę również możliwości oferowane przez sieć i nowoczesne technologie. Internet może być narzędziem ułatwiającym nie tylko edukację, pracę, podejmowanie aktywności społecznej i politycznej czy załatwianie różnego rodzaju formalności, ale stanowić także przestrzeń wymiany doświadczeń i ujawniania kompetencji osób niepełnosprawnych, prowadząc do budowy niezwykle ważnej sieci społecznych relacji i upodmiotowienia osób niepełnosprawnych.

Pomimo wielu pozytywnych aspektów wykorzystania sieci i nowoczesnych technologii musimy pamiętać, iż technologia nie ma tylko pozytywnych stron i może stanowić też nową przestrzeń wykluczenia. Postęp technologiczny jest związany z gospodarką rynkową i jest nastawiony na osiągnięcie zysku. Zatem jest on projektowany i skierowany do użytkowników stanowiących większość społeczeństwa, będąc jednocześnie trudno dostępny lub zupełnie niedostępny dla osób z deficytami fizycznymi, zmysłowymi, co powoduje ich wykluczenie z wielu obszarów wirtualnego świata, uniemożliwiając korzystanie ze wszystkich zasobów sieci i oferowanych w jej ramach narzędzi. „Rewolucja technologiczna, która się dziś dokonuje, ma zatem dwa oblicza. Pierwsze związane jest ze zwiększeniem szans życiowych osób, które swobodnie wykorzystują poten-

cjał sieci dla realizacji ważnych celów w rozmaitych wymiarach swojego życia” (Masłyk, Migaczewska, 2014, s. 26). Drugie oblicze rewolucji to „cyfrowe wykluczenie tych, którzy nie mają dostępu do nowych technologii lub, pomimo dostępu, nie potrafią lub nie chcą z nich korzystać. W efekcie mają ograniczone możliwości pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, zawodowym czy kulturalnym. Oznacza to, że konsekwencją różnic w korzystaniu z komputerów i Internetu jest nierówność szans życiowych jednostek. Zatem cyfrowy podział faktycznie prowadzi do pogłębienia podziałów społecznych i staje się nowym, istotnym wymiarem wykluczenia społecznego” (Masłyk, Migaczewska, 2014, s. 26).

Na podstawie literatury przedmiotu i badań wyróżnić należy cztery poziomy wykluczenia cyfrowego. Pierwszy to motywacje do korzystania z świata nowoczesnych technologii. Drugi to faktyczny dostęp do sprzętu komputerowego lub internetu, trzeci – umiejętności umożliwiające korzystanie z sprzętu, sieci i innych narzędzi, a także pozwalające na wyszukiwanie, selekcję, ich ocenę oraz przetwarzanie informacji. Czwarty poziom wykluczenia cyfrowego to sposoby korzystania z komputerów i internetu (Batorski, 2009, s. 226). „Dziś sam dostęp do Internetu, coraz powszechniejszy, traci na znaczeniu na rzecz zróżnicowania umiejętności i celów korzystania z tego narzędzia” (Batorski, 2005, s. 108). „Tym samym cyfrowy podział w swoich pierwotnych, analitycznych założeniach ustępuje miejsca pojęciu «cyfrowych nierówności», które odwołują się do zróżnicowanych form wykorzystania Internetu i ich konsekwencji” (Masłyk, Migaczewska, 2014, s. 27).

Inną charakterystyczną cechą komunikacji w sieci, niezwykle istotną dla niepełnosprawnych użytkowników, jest anonimowość. Szansa na nieujawnianie przez te osoby swojej tożsamości i fizyczności daje możliwość nawiązywania relacji i podejmowania działań nienaznaczonych już na początku stygmatem niepełnosprawności, czyli w stopniu, który nie byłby możliwy w rzeczywistej przestrzeni (Mazurek, 2006, s. 337). Na podstawie badań (*Diagnoza społeczna 2009*, s. 281–307) możemy postawić tezę, iż internet nie jest wykorzystywany tak efektywnie przez niepełnosprawnych użytkowników jak przez osoby zdrowe, a szanse, jakie stwarza, są udziałem tylko niektórych niepełnosprawnych. Już samo porównanie odsetka niepełnosprawnych i sprawnych internautów ujawnia, iż jedynie 32,9%, czyli co trzecia osoba niepełnosprawna, potwierdziło, że korzysta z internetu, wobec 67,3% osób sprawnych będących użytkownikami internetu (*Diagnoza społeczna 2013*, s. 357–380). Możemy również zaobserwować różnice w skali wykorzystywania możliwości sieci wśród osób z różnym stopniem niepełnosprawności. Im większe ograniczenia i dysfunkcje spowodowane niepełnosprawnością, tym mniejszy ich udział wśród użytkowników internetu. Wśród osób z lekkim stopniem niepełnosprawności z internetu korzysta – 40,6%, z umiarkowanym – 35,9%, a z ze znacznym - 21%. O ile wśród osób z lekkim – 40,6% lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności – 35,9%,

o tyle internautów ze znacznym stopniem niepełnosprawności – 21%, czyli blisko połowa mniej (*Diagnoza społeczna 2013*, s. 357–380). Niestety powyższe dane sugerują trafność tezy, iż niepełnosprawność tworzy bariery uczestnictwa nie tylko w świecie fizycznym, ale również wirtualnym.

Jednak sam fakt niepełnosprawności nie odgrywa determinującej roli w skuteczności wykorzystaniu sieci oraz nowych informacyjno-komunikacyjnych technologii. „Cyfrowy podział, skutkujący cyfrowym wykluczeniem, jak wskazywano wcześniej, jest wciąż najsilniej jednak warunkowany przez zmienne odpowiedzialne za to, jaką pozycję dana osoba zajmuje w strukturze społecznej. Cechy demograficzno-społeczne są odpowiedzialne za pojawienie się cyfrowych dysproporcji wśród osób niepełnosprawnych i sprawnych. Te z kolei wpływają na sposób definiowania życiowych celów i strategii koniecznych dla ich osiągnięcia oraz określają charakter edukacyjnych czy zawodowych aspiracji, które są coraz trudniejsze do zrealizowania bez oparcia się na rozwiązaniach oferowanych przez nowe technologie” (Maslyk, Migaczewska, 2014, s. 31). Zatem musimy pamiętać, iż fakt bycia osobą niepełnosprawną nie przesądza o tym, czy mamy do czynienia z użytkownikiem internetu, czy też nie. Zróżnicowanie w wykorzystaniu internetu sprowadza się do wpływu takich innych cech, jak: wiek, wykształcenie, dochód, miejsce zamieszkania czy status społeczno-zawodowy. Różnice w korzystaniu z internetu ze względu na płeć są niewielkie. Biorąc jednak pod uwagę status społeczno-zawodowy, wśród niepełnosprawnych użytkowników sieci dominują renciści (30,6%) i osoby z sektora prywatnego (18,1%), a wśród sprawnych użytkowników – przedstawiciele prywatnego sektora (ponad 35%) i sektora publicznego (18,4%). Z kolei niepełnosprawne osoby, które nie korzystają z internetu, to m.in. emeryci (44% badanych), podobnie jak wśród sprawnych użytkowników (ponad 42%), będąc największą grupą. Z kolei w grupie uczniów i studentów dwa razy więcej jest sprawnych użytkowników (13,6%) niż niepełnosprawnych, którzy stanowią tylko 7,2%. Na tym samym poziomie kształtuje się wykorzystanie internetu wśród osób bezrobotnych z jednej i drugiej grupy, gdzie stanowią tylko około 8%. Zarówno sprawni, jak i niepełnosprawni internauci są najczęściej mieszkańcami miast (78,7%), a średnia wieku niepełnosprawnych internautów to około 47 lat, natomiast sprawnych użytkowników – o 10 lat mniej.

„Dla korzystania z Internetu znaczenie ma nie tylko wielkość miejscowości zamieszkania, ale również region. Rządziej korzystają osoby mieszkające w województwach ściany wschodniej” (*Diagnoza społeczna 2015*, s. 387). Na podstawie analizy danych z *Diagnozy społecznej 2015* (s. 395) we wszystkich grupach użytkowników internetu możemy zaobserwować zależności, tzn. wzrost wszechstronności i częstości wykorzystania internetu w sposób zaawansowany, a także częstość zastosowań podstawowych i komunikacyjnych są związane z mniejszą liczbą zastosowań dotyczących rozrywki. Inaczej mówiąc, mamy tu

do czynienia z dwom głównymi zastosowaniami internetu: dla jednych jest to narzędzie bardziej instrumentalne, przydatne w pracy, nauce czy robieniu zakupów, a dla innych jest to przede wszystkim narzędzie rozrywki. Zastosowania bardziej instrumentalne są zdecydowanie popularniejsze wśród osób lepiej wykształconych, mieszkających w największych miejscowościach i raczej o wyższych dochodach. Rzadziej wykorzystują one internet w celach związanych z rozrywką. Szczególną grupą są tu uczniowie i studenci jako zbiorowość najczęściej wykorzystująca internet do celów związanych z rozrywką

W kontekście powyższych rozważań możemy za Masłykiem (Masłyk, Migaczewska, 2014, s. 31) wymienić modele korzystania z technologii komunikacyjnych przez osoby niepełnosprawne. Pierwszy model to internet jako przestrzeń wyrażenia siebie. Niepełnosprawni użytkownicy wskazują, że podstawowym celem ich aktywności jest budowanie wspólnoty ludzi aktywnych, twórczych, otwartej dla wszystkich realizujących podobne pasje, hobby i zainteresowania. Zatem ich aktywność w internecie była pokazaniem, iż inność nie musi być powodem do izolacji i wycofywania się z życia społecznego. Drugi model to wykorzystywanie internetu jako źródła komunikacji. Działania niepełnosprawnych użytkowników w tym modelu skupiają się przede wszystkim na budowaniu i utrzymywaniu kontaktów i relacji w ramach mediów społecznościowych, przekazywaniu informacji o wydarzeniach, ofertach oraz różnorodnych możliwościach wsparcia i rozwoju proponowanych przez instytucje działające na rzecz niepełnosprawnych. Trzeci model stanowią osoby aktywnie działające na rzecz środowiska osób niepełnosprawnych, zorientowane na podejmowanie działań mających na celu równouprawnienie ich środowiska. Aktywności, które były podejmowane w ramach tego modelu działań, to przede wszystkim: przeciwdziałanie dyskryminacji i nierównemu traktowaniu osób niepełnosprawnych, działania nastawione na zmianę wizerunku osób niepełnosprawnych czy znoszenia barier w dostępie do instytucji i transportu publicznego. Czwarty model to wykorzystanie internetu jako źródła rozrywki. Niepełnosprawni korzystają aktywnie z wszelkich bibliotek i portali zawierających bazy filmów, muzyki i gier oraz są aktywnymi uczestnikami forów internetowych. Piąty model to używanie internetu jako narzędzia usamodzielnienia, gdzie niepełnosprawni użytkownicy mogą być całkowicie niezależni i wolni w podejmowanych decyzjach.

Podsumowanie

Doskonale wiemy, iż niepełnosprawność obniża jakość życia i niestety nie ma możliwości, aby móc zapomnieć o ograniczeniach wynikających z niepełnosprawności. Jednak rozwój i zasięg internetu zmusza do przyjęcia nowego spojrzenia na człowieka i jego interakcje z innymi. Internet generuje nowy sposób funkcjonowania relacji społecznych i społeczności będących nową jakością w kontaktach międzyludzkich (Stawiska, 2008, s. 239–250), gdzie najważniej-

szą wartością nowoczesnych technologii jest możliwość budowy relacji i szansa włączenia osób niepełnosprawnych do społeczeństwa na równorzędnych prawach.

Literatura

- Batorski, D. (2005). Internet a nierówności społeczne. *Studia Socjologiczne*, 2(177), 107–131.
- Batorski, D. (2009). Wykluczenie cyfrowe w Polsce. *Społeczeństwo Informacyjne*, 3(19), 227–249.
- Gąciarz, B. (2014). Przemysłać niepełnosprawność na nowo. Od instytucji państwa opiekuńczego do integracji i aktywizacji społecznej. *Studia Socjologiczne*, 2, 15–42.
- Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków*. Pobrane z: www.diagnoza.com (21.10.2018).
- Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*. Pobrane z: www.diagnoza.com (20.10.2018).
- Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*. Pobrane z: www.diagnoza.com (29.10.2018).
- Masłyk, T., Migaczewska, E. (2014). Portret aktywnego, niepełnosprawnego użytkownika sieci internetowej. *Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania*, III.
- Mazurek P. (2006). Internet i tożsamość. W: D. Batorski, M. Marody, A. Nowak (red.), *Społeczna przestrzeń Internetu* (s. 113-132). Warszawa: Wyd. SWPS Academica.
- Stawiska, N. (2008). Rzeczywista nierzeczywistość. Czaty, blogi, fora internetowe – nowa przestrzeń komunikacji społecznej. W: B. Płonka-Syroka, M. Staszczak (red.), *E-kultura, e-nauka, e-społeczeństwo* (s. 239–250). Wrocław: Arboretum.
- Williams, G. (1993). Chronic Illness and the Pursuit of Virtue in Everyday Life. W: A. Radley (red.), *Worlds of Illness: Biographical and Cultural Perspectives on Health and Disease* (s. 92–108). New York–London: Routled.
- Trzaskowski, T. (2008). Pobrane z: http://edukacjaialog.pl/archiwum/2008,1/kwiecien,4/temat,6/spolecznosciowo_web20_nowym_kierunkiem_w_educacji,30.html (22.10.2018).
- Żuchowska-Skiba, D. (red.) (2016). *Obywatelski i społeczny potencjał środowiska osób niepełnosprawnych*. Kraków: Wyd. AGH.